

УДК 271.4-726

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.07.84-102>

Тарас Пшеничний,

кандидат історичних наук,

молодший науковий співробітник,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

**РОЛЬ АПОСТОЛЬСЬКОЇ СТОЛИЦІ (ВАТИКАНУ) У ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. У статті відображається причетність Ватикану до процесу легалізації Української греко-католицької церкви. На прикладі класифікації наукових досліджень показано еволюцію їхнього розвитку. Автором відзначається, що тривале існування греко-католицької церкви в СРСР поза законом було ознаменоване широким спектром подій і явищ. Він класифікує їх за двома категоріями – яким знаходить аргументоване пояснення.

У характеристиці історіографічної бази автор спирається на широкий спектр наукових досліджень, за допомогою яких намагається показати зміни в оцінці участі Ватикану у вирішенні церковної кризи в західних областях Української РСР у 1950 – 1980-х роках. На прикладі великої джерельної бази він розкриває широкий спектр думок, які відображають існування різних оцінок участі Ватикану та його адміністрації у лобіюванні інтересів УГКЦ в контексті легалізації цієї конфесії. Такий підхід, на думку автора, зумовлений необхідністю критичного переосмислення й радянсько-ватиканських відносин у другій половині ХХ ст., впливу апостольської столиці на відродження церковного життя в Радянському Союзі загалом.

У висновках, йдеться про зміни у східній політиці Ватикану протягом другої половини 1950 – 1980 рр. Описуються різні чинники, які на неї впливали.

Особлива увага надається тим, які змусили адміністрацію папської курії зосередитися на українській проблематиці. До таких відноситься Другий Ватиканський Собор, звільнення Глави Української греко-католицької церкви Йосипа Сліпого з ув'язнення, вихід у світ інформації про масові злочини радянського уряду над вірними, духовенством, монашеством і єпископатом греко-католицької церкви, понтифікат Івана-Павла II тощо.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Апостольська Столиця, Й. Сліпий, легалізація, СРСР, Другий Ватиканський Собор.

Після березневих подій 1946 р. у Львові, найбільша церковна конфесія західноукраїнського регіону юридично припинила своє існування. Уряд Радянського Союзу виніс вердикт Берестейській унії 1596 р., яким ліквідував церковний союз української церкви з Апостольською Столицею. 28 квітня 1950 р. на „Мировому Конгресі”, який проходив у Пряшеві, було анульовано й Ужгородську унію 1646 р., що завершило процес монополізації вітчизняного церковного простору радянським урядом. Становище, у якому опинилися українські греко-католики після зазначених подій, в історіографії названо „катакомбним”. Цим терміном прийнято також характеризувати й період нелегального функціонування УГКЦ, який тривав до 1989 р.

Тридцятирічне існування греко-католицької церкви в СРСР поза законом ознаменоване широким спектром подій і явищ. Насамперед, їх можна поділити на дві категорії. До першої слід віднести невтомну боротьбу її духовенства і вірних за власне життя і життя родин, до другої – систематичні спроби легалізації церкви. Саме для досягнення останнього греко-католицька спільнота в УРСР намагалася залучити адміністрацію Ватикану.

Актуальність статті обумовлена зростанням зацікавленості серед науковців, і загалом в суспільстві, до вивчення історії УГКЦ в радянську добу. Значною мірою на актуалізацію об'єкта дослідження впливає необхідність об'єктивізації минулого, викриття темних плям вітчизняної історії радянської доби. Відповідно до цього, метою, яку ставить перед собою автор, є

висвітлення в історіографії ролі зовнішньої політики Ватикану у легалізації Української греко-католицької церкви.

Наукових розвідок, які б проливали світло на взаємовідносини між Апостольською Столицею та „катокомбною” Українською греко-католицькою церквою на сьогоднішній день є не так вже й багато. Насамперед вони представлені роботами Е. Бистрицької [2, с. 26–30], В. Єленського [8, с. 37–47], С. Гуркіної [5, с. 18–22], Г. Коха [12] і деяких інших вчених. В окремих істориків, ця проблема висвітлювалася у контексті загального вивчення становища УГКЦ у 1950 – 1980 рр.

Слід зазначити, що при вивченні греко-католицького підпілля загалом, як і окремих його аспектів, серед яких і легалізація цієї церкви, необхідно звертатися до визначеної в історіографії класифікації наукових досліджень. В контексті цього, на перше місце при вивченні нашої проблеми виносяться роботи українських вчених, які вийшли в еміграції. Зокрема, необхідно відзначити роботи І. Нагаєвського, В. Маркуся, А. Великого, І. Гриньоха та інших. Необхідно відзначити, що не всі дослідники писали виключно про лобювання адміністрацією Апостольської Столиці легалізації УГКЦ перед урядом Радянського Союзу. Значна частина робіт носила виключно описовий характер, тим самим була позбавлена аналітичних оцінок.

Прикладом, вищезазначеного є монографія І. Нагаєвського. Без сумніву, це одна з перших робіт, у якій автор намагався показати феномен греко-католицького підпілля і його спроби актуалізувати проблему УГКЦ перед Католицькою Церквою. Власне, у ній знаходимо опис ініціатив Папської Курії, щодо організації діалогу з радянським урядом з метою припинення масових арештів греко-католицького духовенства після Львівського псевдособору. Однак, при цьому, історик жодним словом не згадував про причину, чому Папа не зміг втрутитися в арешт Глави УГКЦ Й. Сліпого та інших єпископів. Зрештою, не простежувалися й самі наслідки втручання Курії Ватикану у вирішенні греко-католицького питання в УРСР. Радше описувалася

дипломатична місія Папської Адміністрації, мета якої полягала у врегулюванні релігійної кризи в УРСР, але абсолютно не було відображено її наслідків. Хіба за винятком тих, які вказували на залучення римо-католицьких священиків до допомоги таємно-діючому греко-католицькому духовенству у здійсненні ними богослужбових треб [14, с. 85–86].

Значно ґрунтовнішу оцінку, так-званій, східній політиці Ватикану, дав В. Маркусь. Серед українських вчених в еміграції, він чи не перший, хто піддавав критиці усі структури Апостольської Столиці через їхню байдужість до українського питання. У нього вперше зустрічаємо чітке виділення середовища, яке складало міжнародну опозицію до греко-католицького підпілля і намагалося підірвати його існування, а не сприяти легалізації церкви. Зокрема, дослідник писав про чотири „антигреко-католицькі” табори, які виникли у Ватикані на початку 1950-х рр. До першого він відносив представників ватиканської Курії, а особливо з відділу Конгрегації Східних Церков. Саме остання, наголошував автор, саботувала надання УГКЦ патріаршого статусу. До другого – представництво Курії Російської православної церкви при Ватикані. До третього – окремих католицьких ієрархів, які з невідомих автору причин були в традиційній опозиції до УГКЦ. Останній, четвертий, дослідник називав „своїм власним”, який формували особи з середовища української еміграції, що були завербовані радянськими спецслужбами. Більше того, до останньої В. Маркусь відносив й окремих українських греко-католицьких священиків, які „не витримували репресій і утворювали слабу ланку у нашій спільній боротьбі” [13, с. 5, 6].

Окрім зазначеного В. Маркусь описував потужний тиск на Апостольську Столицю з боку Московської Патріархії. Вчений вважав, що заради толерування Ватиканом радянської політики щодо УГКЦ, уряд СРСР готовий був забезпечити „толерантне існування Римо-Католицької Церкви в країнах Східної Європи” [13, с. 11]. Вчений також відзначав реальні факти того, що в багатьох інститутах РКЦ знаходилися особи, які йшли на співробітництво з

радянськими спецслужбами, у тому числі формували один фронт по витісненню греко-католицької церкви з церковного простору Східної Європи [13, с. 10].

Про існування потужного тиску на Ватикан з боку СРСР писав Р. Рахманний. Дослідник відзначав, що у 1950-х уряд СРСР, спільно з Курією Московської Патріархії, інтенсивно працювали над тим, аби вплинути на ватиканську адміністрацію з метою отримання видання дозволу на припинення існування українського греко-католицизму в Радянському Союзі. Основний аргумент представників Курії РПЦ, відзначав автор, полягав в обґрунтуванні несумісності засад УГКЦ з національним і суспільно-політичними вектором розвитку радянського суспільства. Таким, чином, на думку Р. Рахманного, Курія Російської православної церкви після Львівського псевдособору намагалася нав'язати Апостольській Столиці й новий формат міжцерковного діалогу. Для цього вчений виділяє той факт, що Православна церква згодна була визнати Українську греко-католицьку церкву виключно „частиною Ватиканської „духовної держави””, оскільки „... український католицизм не сміє іти власним шляхом до Бога, якщо той веде не через Москву” [19, с. 12–13].

У свою чергу Р. Рахманний описував неодноразові звернення Глави УГКЦ Й. Сліпого до Папської Курії, у яких закликав її не бути пасивною до антицерковної кампанії в Радянському Союзі. У тому числі, йшлося і про прохання надати УГКЦ статусу Патріархії, що дозволило б їй здобути авторитет на церковній карті Європи і засвідчило її розвиток всупереч умовам, в яких вона перебувала в СРСР. Проте, підсумовував вчений, концепція українського греко-католицизму яку репрезентував Й. Сліпий, була сповнена прогресивністю, до якої не були готові навіть у Ватикані [7, с. 24].

Про Й. Сліпого та його намагання актуалізувати перед Ватиканом становище Української греко-католицької церкви в СРСР писав о. І. Дацько. У 1963 р., відзначав дослідник, в час активної роботи II Ватиканського Собору,

Глава УГКЦ представив усьому Католицькому світу реальну ситуацію становища своєї церкви в Радянському Союзі і закликав Апостольську Столицю виступити на захист переслідуваних греко-католиків [6, с. 13].

І. Дацько також описував причетність самого папи Івана-Павла II до вирішення питання українського греко-католицизму. Він відзначав, що понтифік, який з власного досвіду знав що таке радянська антицерковна політика, намагався навіть через різні міжнародні структури вплинути на лібералізацію церковно-релігійних процесів в СРСР. Автор виділяв його заангажованість у роботу „Віденської Конференції Держав Учасниць Нарadi з Безпеки і Співробітництва в Європі” та Конференції „Центрального Комітету Українців Католиків”, до секретаріату яких 4 серпня і 21 грудня 1987 р., лютому 1988 р. греко-католицький єпископат та громадські активісти Галичини направили низку заяв, з проханням відстоювати легалізацію УГКЦ на міжнародному рівні [6, с. 15].

Як бачимо із зазначеного вище, дипломатичні відносини між Ватиканом та Радянським Союзом, у післявоєнний період, носили напружений характер. Додаткової напруги їм додавало саме питання українського греко-католицизму, яке інтенсивно піднімали вірні і духовенство цієї церкви в еміграції. У налагодженні цих відносин, як би парадоксально це не звучало, були зацікавлені обидві держави, які намагалися застосовувати для цього різні методи і ресурси. В історіографії, на превеликий жаль, це питання не набуло широкого вивчення, за винятком окремих робіт, серед яких ґрунтовна наукова розвідка о. І. Хоми.

Дослідник описував, що після смерті Й. Сталіна окремі представники радянської політичної еліти намагалися „перезавантажити” відносини між Апостольською Столицею і Москвою. Політичні кола останньої, на прохання першої, погодилися піти на певні поступки й щодо УГКЦ, зокрема повернення із заслання Й. Сліпого. Більше того, зі свого боку, СРСР намагалася

використати Главу греко-католицької церкви, з метою, як писав о. І. Хома, „унормувати стосунки між СРСР і Ватиканом” [24, с. 69].

Питання радянсько-ватиканського діалогу крізь призму українського греко-католицизму описував А. Пекар. Зокрема, висвітлюючи події, пов’язані з ліквідацією Ужгородської унії, про що вже згадувалося вище, 28 квітня 1950 р. на „Мировому Конгресі” у Пряшеві, також обговорювалося питання про створення моделі відносин радянського уряду з адміністрацією Ватикану. В контексті цього піднімалося й питання антицерковної кампанії на Закарпатті, як і загалом в західних областях Української РСР [17, с. 173]. Однак, підсумовував вчений, Папська Адміністрація, окрім слів і письмових звернень на адресу радянського уряду та міністерства закордонних справ, нехтувала втручанням у вирішення церковної кризи в УРСР. Ватикан, підкреслював історик, ще у 1940-х рр. зайняв позицію спостерігача, а не активного арбітра на церковній арені Східної Європи. Власне, ці слова А. Пекаря можна вважати й коротким підсумком оцінки ставлення Ватикану до греко-католицького питання в післявоєнний період.

У радянській історіографії про роль Ватикану в легалізації Української греко-католицької церкви практично не йшлося. Проте зустрічаємо цілу низку досліджень, присвячених східній політиці Апостольської Столиці. Їхніми авторами були Н. Гордієнко та П. Курочкін [4, с. 223–243], Б. Коновалов [12, с. 244–266], В. Нюнка [15, с. 72–82] та інші. Кожен з них у тій чи іншій мірі описував вплив її зовнішньої політики на соціалістичні республіки на початку 1980-х рр. Так, академік АН Литовської РСР В. Нюнка називав це втручанням ватиканської дипломатії в релігійну сферу Радянського Союзу, з метою „... вести релігійну пропаганду серед усіх прошарків суспільства, особливо молоді. І тут широко використовуються засоби масової інформації, зокрема „Радіо Ватикан”, які закликають церкви виступати в ролі захисників „прав людини”, які буцімто дискредитуються в соціалістичному суспільстві” [15, с. 81].

Висловлювання такого роду, в радянській історіографії першої половини 1980-х рр., були непоодинокими, оскільки їхні автори перебували в полі нової інформаційної війни, яка точилася між західною (демократичною) та радянською (радикально-архаїчною) історичною думкою. Контраргументи останніх західним колегам були закономірними, оскільки за ними приховувався реальний стан політичною атмосфери в державі, яка наповнювалася ліберально-демократичними віяннями. Активізація руху „Солідарність” у Польській Республіці та активна підтримка його Папою Іваном-Павлом II, а також українського греко-католицького підпілля у західних областях УРСР разом із представниками Української Гельсінської Групи (М. Маринович, В. Чорновіл та ін.) не безпідставно оцінювалася тим же В. Нюнком, як саботаж „соціалістичного устрою” [15, с. 82].

Критику політики Ватикану зустрічаємо також в наукових статтях І. Кантерова Р. Рашкова [10, с. 61–78; 20, с. 95–117]. У своїх наукових розвідках вони засуджували його втручання в гуманітарну сферу Радянського Союзу. Зокрема І. Кантеров писав: „Церква широко використовує різні структури та інститути, через які проводиться інтенсивна пропаганда релігійно-філософських теорій, спрямованих проти марксистсько-ленінського атеїзму...” [10, с. 61]. В іншому місці він також зазначав: „У клерикальних інтерпретаціях суть марксистського розуміння ролі і місця релігії в суспільному розвитку, у класовій боротьбі спотворюється, трактується як вульгарна теорія...” [10, с. 68].

Як бачимо, в радянській історичній науці існував усталений підхід до висвітлення східної політики Ватикану. Навіть демократизація суспільного життя у другій половині 1980-х рр. не вказувала на швидкі зміни у свідомості радянських істориків. Для багатьох необхідний був час, щоб вийти поза межі усталеної „зони комфорту”, у якій вони формувалися.

Проте якісні зміни у вивченні причетності Апостольської Столиці до виходу Української греко-католицької церкви з підпілля пов’язані з сучасними історичними дослідженнями. На підставі розсекречених архівних документів

вченим вдалося ввести до наукового обігу матеріали, які раніше не публікувалися. Зокрема, слід відзначити роботи П. Панченка, О. Бажана, Ю. Данилюка.

Чи не вперше у вітчизняній історіографії хто порушив на науковому рівні порушили проблему значення східної політики Ватикану у легалізації УГКЦ, були вчені з інституту філософії ім. Г. Сковороди А. Колодний та П. Яроцький. Власне, вчені писали, що після звільнення з ув'язнення Глави УГКЦ Й. Сліпого (9 лютого 1963 р. – приїзд до Риму – авт.), якого домігся від уряду СРСР Папа Римський Іван XXIII, греко-католицьке питання набуло розголосу у країнах Західної і Центральної Європи. Проте значного конструктивізму воно набуло в часи понтифікату Івана-Павла II, з яким неодноразово зустрічалися греко-католицькі єпископи і сам Й. Сліпий і обговорювали необхідність легалізації своєї церкви [9, с. 614].

Попри вищезазначене, історики також порушували різні проблеми, зумовлені легалізацією УГКЦ. Зокрема, відзначали регіональні особливості цього процесу. Багато уваги приділялося ними цій конфесії на Закарпатті. Вчені відзначали, зокрема, що у Ватикані прискіпливо вивчалася питання Мукачівської єпархії УГКЦ, її міжконфесійні проблеми тощо. Обговорювалися питання, що стосувалися архієпископа А. Франко, І. Маргітича та Й. Головача, які намагалися донести Апостольській Столиці право закарпатських греко-католиків на самовизначення та легальне існування [9, с. 615].

Фаховим дослідником в галузі історії УГКЦ ХХ ст., зокрема тим, яке пролило світло на роль Апостольської Столиці в легалізації УГКЦ був нідерландський вчений, римо-католицький священник В. Роод. Аналізуючи добу перебудови та її вплив на церковне життя СРСР, вчений описує радянське законодавство, яке, власне, і регламентувало церковно-державний діалог. Він піддав гострій критиці окремі статті Конституції за 1918 р. та їхню редакцію від 1929 і 1975 рр., які, на його думку, були відірвані від реалій. Для західних вчених писати про такі речі було цілком нормально, враховуючи той факт, що

Другий Ватиканський Собор вніс певні позитивні зміни у відносини церкви з державою. В контексті цього, В. Роод описував і діалог між М. Горбачовим та Іваном-Павлом II 1 грудня 1989 р. [21, с. 106, 213]. З цього приводу він писав, що останній „... торкнувся Закону про релігію, керуючись бажаннями як найшвидше вивести УГКЦ із нелегального становища” [21, с. 106]. Таким чином, В. Роод чи не вперше почав писати й про причетність саме Глава Католицької Церкви до реформування законодавчої бази СРСР, особливо тих статей і положень, які стосувалася питання свободи віросповідання.

Також своїй монографії В. Роод приділив увагу й окремим, на його думку, важливим подіям у церковному середовищі Європи, які він безпосередньо пов’язував з ходом легалізації Української греко-католицької церкви. Він виділяв саме 1989 р., вважаючи, що окрім офіційного дозволу ЦК КПУ на реєстрацію греко-католицьких громад в республіці, 15 грудня того ж року секретар відділу зовнішніх відносин РПЦ Архієпископ Смоленський і Калінінградський Кирил (Гундяєв), виступаючи на Центральному телебаченні, вперше відзначив, що ніякого примусового приєднання УГКЦ до РПЦ не було. Разом з тим, на думку вченого, вперше більш як за 40 років у середовищі православної церкви почали з’являтися поодинокі висловлювання щодо Львівського псевдособору 1946 р. Це свідчило про актуалізацію греко-католицького питання не лише в суспільстві, але й на міжнародній арені. Щодо останнього, то надзвичайної ваги проблема українського греко-католицизму набула з першою офіційною поїздкою 10-х греко-католицьких єпископів на аудієнцію до Папи Івана-Павла II [21, с. 231].

Загалом, в українській історіографії складається думка про надзвичайно тісні контакти греко-католицького єпископату з папою Іваном-Павлом II. Наштовхує на це й колективна монографія О. Бажана та Ю. Данилюка. На думку авторів, усі вірні і духовенство греко-католицької церква в УРСР та за її межами, покладали великі сподівання на допомогу понтифіка у відстоюванні легалізації їхньої церкви. З цього приводу дослідники цитують лист-заяву

єпископату і духовенства УГКЦ до Івана-Павла II від 4 серпня 1987 р. Ось частина тексту з нього: „Ми єпископи, священники, ченці, черниці й вірні Католицької церкви в Україні, що нижче підписалися, заявляємо в зв'язку з перебудовою в СРСР і більш сприятливими умовами, що склалися, а також в зв'язку з ювілеєм тисячоліття хрещення України, вважаємо за недоцільне продовжувати перебувати у підпіллі, а тому просимо Вашої Святості сприяти всіма можливими засобами справжній легалізації Української католицької церкви в СРСР” [1, с. 271].

Загалом, відзначали історики, папа був налаштований на допомогу українським греко-католикам, адже сам прекрасно усвідомлював усю повноту жахіття спричинених радянською антицерковною кампанією. У другій половині 1980-х рр., систематичні діалоги понтифіка з представниками радянського уряду і М. Горбачовим зокрема, в кінцевому результаті принесли позитивні результати. Зокрема, дослідники відзначали: „... 1 грудня 1989 р. голова Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР М. Колесник за кілька годин до зустрічі М. Горбачова з Іваном-Павлом II був змушений прилюдно заявити про надання греко-католицьким громадам права реєстрації нарівні з іншими релігійними конфесіями” [1, с. 274].

Згадку про обговорення Іваном-Павлом II становища УГКЦ в СРСР з М. Горбачовим зустрічаємо також у роботах В. Паценка та Я. Стоцького. Історики багато уваги приділили опису зустрічі останнього з папою у грудні 1989 р. Власне на ній, відзначали історики, він звернувся до Глави Радянського Союзу вплинути на повернення УГКЦ легального статусу в Радянському Союзі. На думку вчених, дана зустріч мала широкий резонанс. Вже у цьому ж місяці, користуючись результатами міжнародних переговорів щодо становища церкви в СРСР „Комітет захисту УГКЦ” звернувся із заявою до республіканських та союзних структур про надання дозволу на реєстрацію греко-католицьких громад. Однак лише 24 листопада того ж року, відзначав вчений, уряд відреагував на звернення Комітету, а це означало, що „... влада

висловила своє бажання відновити легальний статус УГКЦ...” [16, с. 502; 22, с. 29].

У сучасній вітчизняній історіографії над вивченням ролі Апостольської Столиці в легалізації УГКЦ писали О. Волинець, Н. Гетьманчук та Л. Ржиський. Вчені були переконані, що без підтримки Ватикану і особисто папи, процес легалізації греко-католицької церкви в СРСР міг й не відбутися. Більше того, історики зазначали, що станом на 1980 р. під загрозою опинилися й радянсько-ватиканські відносини. На їхню думку, причиною поглиблення конфронтації між Апостольською Столицею та СРСР стала позитивна оцінка папою засідання Першого Звичайного Синоду українських греко-католицьких єпископів у Римі (2 грудня 1980 р.), на якому було проголошено резолюцію про недійсність Львівського псевдособору 1946 р. В контексті цього, вчені виділили й кілька аспектів, які викликали обурення в середовищі радянського політикуму та Курії Московської патріархії щодо вищезазначеного: по-перше, дозвіл папи Івана-Павла II на проведення самого Синоду греко-католицьких єпископів; по-друге, підтримка резолюції Синоду Главою Католицької Церкви; по-третє, відхилення папою скарги від делегата РПЦ єпископа Ювеналія щодо рішення Синоду [3, с. 52]. Таку позицію Ватикану вчені вважали доволі сміливою, враховуючи час і події, в яких усе відбувалося.

Про підтримку папою Іваном-Павлом II УГКЦ йшлося у колективному науковому дослідженні, упорядником якого був Я. Сватко. У ньому зазначалося, що 16 січня 1991 р. понтифік визнав усіх українських греко-католицьких єпископів, висвячених таємно протягом 1950-х – 1980-х рр. [18, с. 69–70].

Свою думку щодо підтримки Ватиканом легалізації УГКЦ висловлював дослідник церковних процесів в УРСР з Львівського національного університету ім. І. Франка В. Субботін. У першу чергу він виділив офіційну та фактичну легалізацію Української греко-католицької церкви, про що писав наступне: „Офіційно (остаточно) Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля

під час візиту Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова до Ватикану, проте, де-факто, досягнуті міждержавні двосторонні домовленості тільки констатували доконаний історичний факт. Церква „самолегалізувалася” восени 1989 р.” [23, с. 663].

Загалом, необхідно відзначити, що східна політика Ватикану протягом другої 1950 – 1980 рр. зазнавала змін. Значною мірою на них впливало післявоєнне становище Апостольської Столиці та СРСР. Кожна зі сторін не бажала конфронтувати, через що багато проблемних питань намагалися відкласти на майбутнє. Однак Другий Ватиканський Собор, звільнення Глави УГКЦ Й. Сліпого з ув’язнення, вихід у світ інформації про масові злочини радянського уряду над вірними, духовенством, монашеством і єпископатом греко-католицької церкви тощо, змусили адміністрацію Ватикану змінити гру на геополітичній карті Східної Європи. На це, власне, і проливають світло історичні дослідження. На їхній основі в історіографії формується відповідна оцінка ефективності дипломатичної підтримки Ватиканом Української греко-католицької церкви у другій половині ХХ ст.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бажан О. Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – Київ: Рідний край, 2000. – 616 с.
2. Бистрицька Е. Питання ліквідації Греко-католицької церкви у контексті радянсько-ватиканського протистояння / Е. В. Бистрицька // Видання „Наукових записок Національного ун-ту „Києво-Могилянська Академія”. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – № 4 . – С. 26–30.
3. Волинець О.О. Українська Греко-Католицька Церква і держава: теорія та практика взаємодії / О. О. Волинець, Н. П. Гетьманчук, Л. П. Ржиський. – Львів: Вид-во „Львівська політехніка”, 2007. – 264 с.

4. Гордиенко Н.С. Основные особенности эволюции религии и церкви в условиях социалистического общества / Н. С. Гордиенко, П. К. Курочкин // Вопросы научного атеизма. – М.: Мысль, 1980. – Вып. 25. – С. 223–243.
5. Гуркіна С. Окремі аспекти контактів Української греко-католицької церкви і Ватикану у 1939 – 1944 роках / С. Гуркіна // «Катакомбна церква» (Двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присвячується): Статті і матеріали / Ред. З. Білик, Я. Дашкевич та ін. – Львів: Логос, 2009. – С. 18–22.
6. Дацько І. Папа Іван-Павло II і Українська Католицька Церква / Іван Дацько // Богословія. – Рим: Вид-во НБТУ, 1988. – Т. LII. – Кн. 1 – 4. – С. 5–20.
7. Дев'ятдесятилітній ювілей Патріарха Йосифа: 1892 – 1982 / Ред. В.В. Пасічняк. – Нью-Йорк – Нью-Джерсі, 1982. – 136 с.
8. Єленський В. Є. Церкви України і зовнішня політика: уроки недавнього минулого / В. Є. Єленський / Церква і національне відродження / [Відп. ред. І. Ф. Курас] / Ін-т нац. відносин і політол. АН України. – К., 1993. – С. 37–47.
9. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / Ред. А. М. Колодний, П. Л. Яроцький та ін. – К.: Знання, 1999. – 735 с.
10. Кантеров И. Я. Католицизм: новые формы борьбы с атеизмом / И.Я. Кантеров // Вопросы научного атеизма. – М.: Мысль, 1986. – Вып. 34. – С. 61 – 78.
11. Коновалов Б.Н. Атеизм в социалистическом обществе / Б.Н. Коновалов // Вопросы научного атеизма. – М.: Мысль, 1980. – Вып. 25. – С. 244–266.
12. Кох Г. Теорія III Риму в історії відновлення Московського Патріархату (1917 – 1952) / Ганс Кох. – Мюнхен: [Церковно-Археографічна Комісія Апостольського Візитатора для Українців у Західній Європі](#), – 1953. – 40 с.

13. Маркусь В. Синод і постсинодальна дійсність в Українській Католицькій Церкві (у першу річницю IV Архієпископського Синоду Української Католицької Церкви) / В. Маркусь. – Чикаго: Вид-во Братства Св. Андрія Первозванного, 1970. – 40 с.

14. Нагаєвський І. Католицька Церква в минулому і сучасному України / Іван Нагаєвський. – Філадельфія: Друкарня Америки, 1950. – 88 с.

15. Нюнка В. Ю. Некоторые аспекты „восточной политики Ватикана” / В. Ю. Нюнка // Вопросы научного атеизма. – М.: Мысль, 1985. – Вып. 33. – С. 72–82.

16. Пащенко В. Греко-Католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів) / Володимир Пащенко. – Полтава: Вид-во ТОВ „АСМІ”, 2002. – 615 с.

17. Пекар А. Нарис історії Церкви Закарпаття // Записки ЧСВВ / Атанасій Великий. – Рим: Вид-во ОО ЧСВВ, 1967. – Серія II. – Секція I. – 232 с.

18. Підпільна Церква в умовах тоталітарної держави / Упоряд. Я. Сватко. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2012. – 80 с.

19. Рахманний Р. Самовизначення християнської України / Роман Рахманний. – Торонто: Новий шлях, 1977. – 63 с.

20. Рашкова Р. Т. Политика Ватикана в области культуры / Р. Т. Рашкова // Вопросы научного атеизма. – М.: Мысль, 1986. – Вып. 34. – С. 95–117.

21. Роод В. Рим и Москва: Отношения между Святым Престолом и Россией / Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г. / Вим Роод. – Львів: Свічадо, 1995. – 279 с.

22. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946 – 1989 рр.) / Ярослав Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.

23. Субботін В. Передумови легалізації греко-католицької церкви в УРСР на зламі 80-90-х років ХХ століття / Володимир Субботін // Україна:

культурна спадщина, національна свідомість, державність / Гол. ред. М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2013. – С. 643–652.

24. Хома І. Другий період каторги Патріарха Йосифа / І. Хома // Богословія. – Рим: б.в., 1993. – Т. 60. – С. 67–119.

References:

1. BAZHAN, O. (2000) *Opozycja v Ukraini (druga polovyna 50-h – 80-ti rr. XX st.)*. Kyiv: Ridnyj kraj.
2. BYSTRYČKA, E. (2009) *Pytannja likvidacii' Greko-katolyč'koi' cerkvy u konteksti radjans'ko-vatykans'kogo protystojannja*. Ternopil': Mandrivec', 4.
3. VOLYNEC', O., GET'MANCHUK, N., RZHYS'KYJ, L. (2007) *Ukrai'ns'ka Greko-Katolyč'ka Cerква i derzhava: teorija ta praktyka vzajemodii*. L'viv: Vydavnyctvo „L'vivs'ka politehnika”.
4. GORDIENKO, N. (1980) *Osnovnye osobennosti jevoljucii religii i cerkvi v uslovijah socialističeskogo obshhestva*. Moskva: Mysl'. 25.
5. GURKINA, S. (2009) *Okremi aspekty kontaktiv Ukrai'ns'koi' grekokatolyč'koi' cerkvy i Vatykanu u 1939 – 1944 rokah*. L'viv: Logos.
6. DAC'KO, I. (1988) *Papa Ivan-Pavlo II i Ukrai'ns'ka Katolyč'ka Cerква*. Rym: Vydavnyctvo NBTU. LII.
7. PASICHNJAK, V. (1982) *Dev'jatdesjatylnij juvilej Patriarha Josyfa: 1892 – 1982*. N'ju-Jork – N'ju-Dzhersi.
8. JELENS'KYJ, V. (1993) *Cerkvy Ukrai'ny i zovnishnja polityka: uroky nedavn'ogo mynulogo*. Kyiv.
9. KOLODNYJ, A., JAROC'KYJ, P. (1999) *Istorija religii' v Ukraini: Navchal'nyj posibnyk*. Kyiv: Znannja.
10. KANTEROV, I. (1986) *Katolicizm: novye formy bor'by s ateizmom / I.Ja. Kanterov // Voprosy nauchnogo ateizma*. Moskva: Mysl', 34.

11. KONOVALOV, B. (1980) *Ateizm v socialisticheskom obshhestve*. Moskva: Mysl', 25.
12. КОН, G. (1953) *Teorija III Rymu v istorii' vidnovlennja Moskovs'kogo Patriarhatu (1917 – 1952)*. Mjunhen: Cerkovno-Arheografichna Komisija Apostol's'kogo Vizytatora dlja Ukrai'nciv u Zahidnij Jevropi.
13. MARKUS', V. (1970) *Synod i postsynodal'na dijsnist' v Ukrai'ns'kij Katolyc'kij Cerkvi (u pershu richnycju IV Arhijepyskops'kogo Synodu Ukrai'ns'koi' Katolyc'koi' Cerkvy)*. – Chykago: Vydavnyctvo Bratstva Sv. Andrija Pervozvannogo.
14. NAGAJEVS'KYJ, I. (1950) *Katolyc'ka Cerkva v mynulomu i suchasnomu Ukrai'ny*. Filadel'fija: Drukarnja Ameryky.
15. NJUNKA, V. (1985) *Nekotorye aspekty „vostochnoj politiki Vatikana”*. Moskva: Mysl', 33.
16. PASHHENKO, V. (2002) *Greko-Katolyky v Ukrai'ni (vid 40-h rokiv HH stolittja do nashyh dniv)*. Poltava: Vydavnyctvo TOV „ASMI”.
17. PEKAR, A. (1967) *Narys istorii' Cerkvy Zakarpattja*. Rym: Vydavnyctvo OO ChSVV, II.
18. SVATKO, JA. (2012) *Pidpil'na Cerkva v umovah totalitarnoi' derzhavy*. L'viv: Galyc'ka vydavnycha spilka.
19. RAHMANNYJ, R. (1977) *Samovyznachennja hrystyjans'koi' Ukrai'ny*. Toronto: Novyj shljah.
20. RASHKOVA, R. (1986) *Politika Vatikana v oblasti kul'tury*. Moskva: Mysl', 34.
21. ROOD, V. (1995) *Rim i Moskva: Otnoshenija mezhdru Svjatym Prestolom i Rossiej / Sovetskim Sojuzom v period ot Oktjabr'skoj revoljucii 1917 g. do 1 dekabrja 1989 g.* L'viv: Svichado.
22. STOC'KYJ, JA. (2003) *Ukrai'ns'ka Greko-Katolyc'ka Cerkva i religijne stanovyshhe Ternopil'shhyny (1946 – 1989 rr.)*. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky.

23. SUBBOTIN, V. (2013) *Peredumovy legalizacii' greko-katolyc'koi' cerkvy v URSS na zlami 80-90-h rokiv XX stolittja*. L'viv: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha.

24. HOMA, I. (1993) *Drugyj period katorgy Patriarha Josyfa*. Rym: b.v. T. 60.

Taras Pshenychnyi,
PhD (history),
Junior Research Fellow of the Research Department (History School),
National Taras Shevchenko University of Kyiv

THE ROLE OF THE HOLY SEE (VATICAN) IN LEGALIZING THE GREEK CATHOLIC CHURCH: THE HISTORIOGRAPHIC ASPECT

Abstract. The article shows the involvement of the Vatican in the process of legalizing the Ukrainian Greek Catholic Church. The classification of research shows the evolution of their development. The author notes that the illegal existence of the Greek Catholic Church in the Soviet Union was marked by a series of events and phenomena. They are classified in two categories. First – the tireless struggle of the clergy and the faith for family live, and second – a systematic struggle for the legalization of church. For the latter, the Ukrainian Greek Catholics wanted to engage the Vatican administration.

In characterizing the historiographical base and relying on a wide range of research, the autor tries to show the changes in estimating Vatican's involvement in resolving the crisis of the church in the Western regions of the Ukrainian SSR in the 1950's - 1980's. Thus, a large historiographical base reveals a wide range of opinions that reflects the participation of the various representatives of Vatican and of its administration in lobbying the legalization of the UGCC. This approach is related to the necessity of a critical reflection of the Soviet-Vatican relations in the late

twentieth century, that of the impact Vatican on the revival of church life in the Soviet Union as a whole.

As a conclusion, the article presents a view on a change in the Vatican's Eastern policy during the late 1950s – 1980s. It shows different factors that affected the process. Special attention is given to those driving the attention of the papal curia on the Ukrainian issues. These include the Second Vatican Council, the Metropolitan J. Slipyy's release from prison, the emergence of information about the mass crimes of the Soviet government, the pontificate of John Paul II etc.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, Holy See, USSR.